

(əvvəli 3-cü səhifədə)

–*Yəqin ki, ana qayğısı, qardaş nəvazisi ilə böyüsəniz də atasızlığı hər zaman hiss etmisiniz.*

–Əlbəttə.
Mən ata görmədim uşaqlığımdan
Anam atam oldu, həm anam oldu.
Yaş da süzülmedi yanaqlarımdan
Arzular, ümidlər ilhamım oldu.
Güləndə, hər tərəz paltar geyənlər
Mənim də bu günüm gələr demişəm
Məni öz qoynunda sıxanda kədər
Dünyadan, zamandan gileylenmişəm.
Mən tufanı sevdim, mən qarı sevdim.
Sevindim yağdıqca qar ətek-ətək
Mən ulduzu sevdim, çınarı sevdim.
Özüm də boy atdım körpə çinartək.
Ucaltsın başını anamız torpaq...
Ucaltsın başını anamız torpaq...
Axırda da deyirəm ki...
Mən yetim böyüdüm deyirəm ancaq
Heç kəsin övladı yetim qalmasın.
Belə bir şeirdir. Doqquzuncu sinifdə oxuyan-da yazmışam. Başqa yazılarımda da atasızlıqla bağlı hisslər, duyğular yer alır. O bizim həyatı-mızdan keçdi. Mənim anam da çox böyük insan idi. Atamı itirəndə anamın 48 yaşı var idi, evdə də 7 uşaq idik. Bir böyük qardaşımla böyük bacım işləyirdi. Qalanları məktəbli idilər. Evin bütün ehtiyacını anam qarşılayırdı. Bizi heç vaxt korluq çəkməyə qoymayıb.

–*Hidayət müəllim, uşaqlıqda, yeniyetməlikdə atasızlığın, yetimliyin ağrısı çox acı olur. Bəs gəlib kamil yaşa çatdıqda o hiss yenə qalır mı? İndi də atanız üçün nisgiliniz var, yoxsa o hisslər başa çatıb?*

–İndi məni narahat edən atamın mənim, ailə-mizin sonrakı günlərini görməyəyidir. Məni atamın ölümü ilə bağlı ən çox narahat edən məsələlərdən biri də odur ki, atam yalnız məndən ni-garan getdi: "Bu tifiilin axın nolaçaq?" Qalan uşaqları işləyirdi, yaxşı oxuyurdu, onlardan sarı rahat idi.

–*Siz yazıcısınız və o hisslərə tərcüman ola bilərsiniz. Kamil yaşa çatanda insan atasızlığı necə hiss edir, körpəlikdəki kimi, yoxsa fərqli olur? O baxımdan soruşdum.*

–Bilirsən, böyüyəndən sonra insan başqa cür düşünür. Məsələn, mən düşünürəm ki, atam olsaydı, ona mən daha çox xidmət edərdim. Onun müalicəsi ilə daha yaxşı məşğul olardım.

Ermənistan Yazıçılar İttifaqının sədri Vardqes Petrosyanla dost olmuşam

–*Bu yaşda da o hissləri keçirirsiniz?*

–Əlbəttə, məni ən çox narahat edən odur ki, o məndən çox nigaran getdi.

–*Hidayət müəllim, təqaüddəsiniz. Tez-tez özünüzlə baş-başa qalmağa vaxtınız bol olur. Sizin yaşda adamlar daha çox sağlarla yox, ölənlərlə danışrlar. Kimləri xatırlayırsınız?*

–Mən elə gənclikdən keçmişə, xatirələrə bağlı adamam. Əlbəttə indi mənim itirdiyim adamlar, o illər, xatirələr daha çoxdur. Ancaq mənim ən ağırlı yerim oğlum Xəzəri 24 yaşında faciəli şəkildə itirməyimdir.

–*Nədən vəfat edib?*

–Xəzər Gömrük Komitəsində, Hava Limanında işləyirdi. Həmin günü möhkəm soyuqlamışdı. İşə öz maşını ilə getməmişdi. Dostu gəlib onu evdən aparmışdı. İndiyə kimi də onun evdən çıxması gözlerimin qabağındadır. İşdə Xəzərin qızdırması qalxır, ona deyirlər ki, get evə, dincəl. Hətta iş yoldaşları öz maşınları ilə evə aparmağı təklif edirlər, lakin o, yolun uzaqlığına görə dostlarını əziyyətə salmaq istəmir, taksi tutub evə qayıdır. Yolda da həmin maşın qəzaya düşür, Xəzər həmin qəzada...

–*Allah rəhmət eləsin... Erməni şair-yazıçıları, sənət adamları arasında da dostlarınız olmuş olmazdı.*

–Təbii ki, var idi.

–*Münasibətləriniz necə idi? Səmimi idi, yoxsa nəsə hiss edirdiniz?*

–Səmimi olanı çox az idi. Ermənistan Yazıçı-lar İttifaqının sədri Vardqes Petrosyanla dost olmuşam. Bunu hamı bilir.

–*Dostluğunuz səmimi idi?*

–Bəli. Bizim dostluğumuz səmimi idi. Bayaq dedim, adamlar var idi, deyirdilər 1915-ci ildə nə olub, olub, gələcəyə baxmaq lazımdır. Bax onu Petrosyan demişdi. Hətta o erməni-türk mövzusunda "Ad günündə boş stullar" adlı əsər də yazmışdı. Erməni yazıçılar Silva Kaputikya-nın (*millətçi erməni şairi*) rəhbərliyi ilə üsyan qaldırıb onu Yazıçılar İttifaqının sədriyindən azad etdilər. Amma o da özünü bir məqamda çox pis apardı. Qorbaçovun sədriyi ilə Ali So-vetin Rəyasət Heyətinin iclası keçirilən zaman Petrosyan Sumqayıt hadisələrindən danışarkən "genosid" ifadəsini işlətmişdi. Qorbaçov da cavabını vermişdi ki, Sumqayıtda genosid olma-yıb, orda tör-töküntülər idi, sadəcə biz bir-iki saat ora yubandıq, yoxsa bir nəfərin də burnunun qanamasına imkan verməzdik. İclasın ertəsi günü ona təcili telegram göndərdim: "Mən indiyə qədər sənin bütün uğurlarına sevinmişəm, uğursuzluqlarına kədərlənmişəm. Dünən ilk uğursuzluğun idi ki, sevindim. Allah ağıl versin.

Allah axırncı eləsin!" Sonra mən Vardqes Pet-rosyana açıq məktub yazdım. Onu Yazıçılar İtti-faqından çıxaranndan bir il sonra yaşadığı bina-nın girişində güllələyib öldürdülər.

İl Qareginini taniyram, Erməni Kilsəsinin ondan əvvəlki rəhbərini də taniyırdım

–*Sonralar oradakı erməni dost-tanışlarınızla əlaqə qurdunuz?*

–Yox, heç bir əlaqə olmayıb. Hətta 20 Yan-var müsibətindən sonra onlardan biri də mənə zəng vurub soruşmayıb ki, sağ qalıbsan? Bu hərəkətdən sonra necə əlaqə saxlayardım? Bi-lirsiniz, onların mahiyyəti belədir. Ermənilər öz-lərini inandırıb ki, Qarabağ, Naxçıvan, Türkiyə-nin dörddə biri, Gürcüstanın cənubu bunların-

dır. Ermənilər əvvəl-axır anlamalıdırlar ki, bu düşünce ilə yaşamaq olmaz. Özü də bu fikri ermənilərə aşılayan Erməni Apostol Kilsəsidir. İn-di də II Qareginlə Paşinyan arasında mübarizə başlayıb, belə görünür, kilsənin nüfuzu xeyli sarsılacaq. II Qareginini taniyram, Erməni Kilsə-sinin ondan əvvəlki rəhbərini də taniyırdım. Şeyxülislamın 60 illiyində II Qaregin Bakıya gəl-mişdi. Mən də o vaxt Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri idim. Qaregin əvvəllər Bakıda erməni kilsəsində işləyibmiş. Mən çalış-dım onunla ünsiyyətə girməyim, çünki o məni millətçi kimi taniyirdi. Buna baxmayaraq, onu yola salmağa mən getməli idim. Ondən soruş-

dum ki, əvvəlki Bakı ilə indiki Bakı arasında fərq var? Təəssüflə cavab verdi ki, Bakı çox dəyişib, taniya bilmədim.

–*Erməni xalqını sizdən yaxşı taniyan olmaz, ona görə soruşuram: Sülh olsa, ermənilərlə yaşa-ya bilərik?*

–Şübhəsiz ki, barışıq olmalıdır, mən istəyə-rəm barışıq olsun. Sadəcə onlar öz psixologiya-larında dəyişiklik etməlidir, yoxsa onlarla sülh içində yaşamaq mümkün olmayacaq. Ən azı Qarabağdan, Naxçıvandan qardaş Türkiyənin şərqindən bir dəfəlik gözlərini çəkməlidirlər. Onlar bunu anlamayınca barışıq mümkün deyil.

–*Onda deyirsiniz ermənilər öz uşaqlarına qundaq başında "türk sənin düşmənidir" fikrini aşılamamalıdırlar?*

–Şübhəsiz.

–*Bu həqiqətdir, yoxsa uydurma?*

–Həqiqətdir. Küçə ilə gedirdin, bir erməni o birini döyürdü, üçüncü erməni döyənə deyirdi ki, o türkdür, elə döyürsən?

–*Sizə qarşı o cür fiziki təzyiq olub?*

–Fiziki təzyiq olmasa da, mənəvi təzyiqlər çox olub. Rəsmi dairələrdə qabağımı kəsməyə çalışıblar, müəyyən yazıçılar tərəfindən də tə-zyiqlər olub.

–*Sizin "İrəvanda xal qalmadı" tamaşanızda belə bir məqam da var: Ermeni qadınlar ümumi mənafə üçün namusdan, ardan keçirlər.*

–Onlar ümummillli maraq üçün nədən desən keçirlər.

–*Fakt kimi var idi?*

–Şübhəsiz. Bu bir az mənim xoşuma gələn mövzu deyil, tamaşada da üstüörtülü vermişəm. Onlar o kartdan da həmişə istifadə eleyiblər. On-lar çalışıblar ki, bəzi azərbaycanlılar erməni ilə evlənsinlər. Buna baxmayaraq, Qərbi Azərbay-canda erməni ilə evlənen azərbaycanlı az idi. Azərbaycanlının erməniyə ərə getməsi isə çox nadir hallarda olurdu. Bizim rayon mərkəzinin mütləq əksəriyyəti erməni idi. Orda bir azərbay-canlı qız erməniyə ərə getmişdi. Bütün azərbay-canlılar onu nifrətlə göstərir, bir-birinə deyirdilər ki, o, erməniyə gedib. Mənim İrəvanda yaşı-dığım dövrdə isə yalnız bir keçmiş vəzifəlinin qızı erməniyə getmişdi. 39 yaşına kimi orada yaşa-dım, mən iki fakt gördüm. Mıqndakı ailənin taleyi bilmirəm nə oldu, amma İrəvandakı ailə bu hadi-sələr başlayandan sonra Moskvaya köçdü.

–*Azərbaycanlı qızla erməni oğlanın sevgisi - "Bahadır və Sona" faktı var idimi?*

–Çox nadir halda bəzi azərbaycanlılar ermə-ni qadınla evlənirdilər. Sən dediyin kimi, Qərbi Azərbaycanı mənim kimi taniyan bəlkə də ol-maz, qarış-qarış gəzmışəm, o cür fakta çox az rast gəlmişəm.

–*Üzr istəyirəm, sizin özünüzdün erməni qadı-na məhəbbətiniz olub?*

–Yox, elə şey olmayıb. Qəti olmayıb.

–*Hidayət müəllim, İrəvanda yüksək vəzifədə çalışırdınız. Birdən-birə Bakıya köçməyinizə sə-bəb nə oldu?*

–Mən 1979-cu ildə möhkəm xəstələndim. İki ilin beş ayını "Leqkomissiya" adlanan xəstəxa-nada keçirdim. O müddət ərzində İrəvanda, Tif-lisdə, Moskvada həkimlərin müayinəsində ol-dum. Hamısı mənə dedi ki, sənə dağ havası ol-maz. Dəniz kənarında yaşamalısan. Bundan sonra Bakıya köçmək qərarına gəldim.

–*Siz Bakıya köçəndən sonra bir müddət "Gənclik" nəşriyyatının baş redaktoru olmusunuz. Mənim yaddaşımda o nəşriyyat "Dünya uşaq ədə-biyyatı kitabxanası" ilə qalıb. Mənim, eləcə də mənim kimi yüz minlərlə insanın formalaşmasında o seriyanın əvəzsiz xidmətləri olub. Sualım budur ki, siz nəşriyyata baş redaktor gələndə bu layihə var idi, yoxsa sizin ideyanızın məhsulu idi?*

Hidayət:

Uşaqılıq illərimdə bizim evdə ən qorxulu söz "köç" sözü idi

–1984-cü ildə mən Bakıya gəldim və məni Mərkəzi Komitədən "Gənclik" nəşriyyatına gön-dərdilər. Göndərəndə dedilər ki, baş redaktor Ələviyyə Babayeva pensiyaya çıxır, hələlik müa-vin get, iki ay sonra baş redaktor olacaqsan. Açı-ğı, Ələviyyə Babayeva da məni qəbul edəndə dedi ki, nə vaxt desən, mən burdan gedəcəm. Mən ona dedim ki, sizə elə söz deməyəcəm. O da demək olar, yalnız öz əsərlərinin nəşri ilə məşğul olmağa başladı. Onu da deyim ki, baş redaktor məsələsi iki il çəkdi. Mənsə iki ayın iki il olmasına fikir vermədən işləri görməyə davam etdim. Hətta bir gün Ələviyyə Babayeva mənə bildirəndə ki... Təqaüdə çıxmaq üçün ərizəsini

Dövlət Komitəsinə təqdim edib - təəccüblə so-ruşdum: "Nə üçün? Sizə burada kim mane olur-du?" Hönkür-hönkür ağıladı: "Mən bu yaşımacan sizin kimi adam görməmişəm, yəqin bundan sonra da görmərəm". Hərdən rusca danışmağı da vardı: "Vi uje dva qoda bez pyati minut qlav-niy redaktor". Belə ayrıldıq. Sonra onun əsərləri-ni, tərcümələrini nəşr etdik. Hə, mövzudan ayrıl-mayaq, deməyim odur ki, mən gələndə belə bir layihənin adı var idi, amma heç nə çıxmamışdı. Onu mən gerçəkləşdirdim. Çox maraqlı nəşr idi. Onu deyim ki, o vaxt yalnız keçmiş SSRİ-də Moskvanın "Detskaya literatura" nəşriyyatı, bir də bir qədər sonra Minskdə "Yunostva" 50 cildli-yi nəşr eləmişdi. Əvvəla onu deyim ki, onların layihələrinə Azərbaycan ədəbiyyatından yalnız Ni-zami Gəncəvi salınımışdı, başqa heç kəs salın-mamışdı. Mən bu məsələni SSRİ Dövlət Nəşri-yyat Komitəsində kəskin qoydum. Dedim ki, Azər-baycanın çox böyük klassikləri var. Əvvəl onlar etiraz elədilər. Dedim Füzulini, Nəsimini, Axun-dovu, Mirzə Cəllili, Sabiri tanıyırsınızsa, bu klas-siklərin yox, sizin səhvinizdir. Bundan sonra on-lar icazə verdilər, 50 cild 54 kitab çıxdı. Bəzi key-fiyyətsiz tərcümələr yenidən işləndi. Xeyli yeni tərcümələr verildi. Mən Harriet Biçer Stounun "Tom dayının daxması" romanını, bir sıra şairlə-rin əsərlərini çevirdim. 50 cildliyin çapı çox böyük hadisə kimi səsləndi. Ümumiyyətlə, o vaxt "Gənclik" nəşriyyatının gördüyü işlər Moskvada da, digər müttəfiq ölkələrdə də çox yaxşı qarşıla-nırdı. O vaxt biz 15 cildlik "SSRİ xalqları ədəbi-yyatı kitabxanası"nın, 20 cildlik "Azərbaycan folk-loru kitabxanası"nın, 15 cildlik "Fantastika və ma-cərə ədəbiyyatı kitabxanası"nın və bir sıra ma-raqlı seriyaların nəşrinə başladıq.

–*Bunlar hamısı sizin təşəbbüsünüzlə olub?*

–Əlbəttə. Mən ora gedəndən sonra "Gənc-lik" Azərbaycanın bəlkə də ən yaxşı nəşriyyatı oldu. Moskvada Dövlət Nəşriyyat Komitəsinin də diqqətini çəke bildik deyə 1986-cı ildə 23 Ni-san Cocuq bayramı münasibətilə məni Türkiyə-yə göndərdilər. Orada böyük Atatürkün vaxtın-dan, onun qəarıyla uşaq ədəbiyyatı sərgisi ke-çirilirdi. 1986-cı ildə SSRİ ilk dəfə ora dəvət olunmuşdu. Və komitə məni ora göndərdi. Bu mənim Türkiyəyə ilk səfərim idi. Komitə sədri Moskvada məni qəbul elədi, fikirlərimi soruşdu, bəzi məsələləri danışdıq. Sonra dedi: "Qayı-danda da məni görmək istəyirsiniz?" Kim istə-məzdi SSRİ Dövlət Nəşriyyat Komitəsinin səd-rini görsün? Dedim, əlbəttə.

–*Yəqin qayıdanda İstanbuldan hədiyyə gətir-məyinizi istəyib.*

–Yox, qayıdanda ona çoxlu kitab gətirdim. Ora gedib tədbirlərdə iştirak elədim. SSRİ-nin Türkiyədəki səfirinin birinci katibi əvvəldən axı-ra kimi mənimlə oldu.

–*İstanbula getmişdiniz?*

–Ankara.

–*Atatürkün məzarını ziyarət elədiniz?*

–Əlbəttə. Hətta Atatürkün əvvəlcə dəfn olundu-ğu yersə də getdim, indi Etnoqrafiya Muzeyi olub.

–*Əslində Məhəmməd Əmin Rəsulzadəni so-ruşacaqdım.*

–Əlbəttə, getdim Rəsulzadənin məzarını zi-yarət elədim.

–*1986-cı ildə.*

–Bəli. İlk səfərim zamanı. Hə, çox yaxşı səfər oldu. Qayıdandan sonra Komitə sədri ilə yenidən görüşdüm. Mən ona Türkiyədə çıxan rus yazıçı-larının kitablarını gətirmişdim. Bunları ona verib dedim ki, görürsünüz, orada bizim kitablar çıxır, niyə bizdə türk yazıçılarının kitabları çıxmasın? O mənə dedi ki, Bakıya gedəndən sonra ona bu barədə ətraflı yazım. Əlqərəz, mən Bakıya gəlib gördüklərimlə bağlı Komitə sədrinə məktub yaz-dım, fikirlərimi əsaslandırıdım. Bir qədər sonra Azərbaycanın Dövlət Nəşriyyat Komitəsinin sə-dri çaşqın halda mənə zəng elədi ki, sənı Moskva-ya kollegiya iclasına çağırırlar. Kollegiyada o mə-sələyə baxdılar və ondan sonra qərar verildi: Nəşriyyatlara məsləhət görülsün, proqressiv türk ədəbiyyatını çap etsinlər. O vaxt SSRİ-də 600 nəşriyyat vardı. Hamısı dövlət nəşriyyatı idi. Mə-

Hidayət:

Uşaqılıq illərimdə bizim evdə ən qorxulu söz "köç" sözü idi

nim bu təşəbbüsüm nəticəsində onlar türk yazı-çılarını kütləvi şəkildə çap etməyə başladılar. O vaxta qədər Nazim Hikmət, bir də Əziz Nesin çap olunurdu.

–*Mən bilən Rəşad Nuri Güntəkinin "Çalqu-şu"su, Suat Dərvişin "Fosforlu Cevriyə"si də çap olunmuşdu.*

–Hə, onlar da çap olunurdu. Amma Türkiyə yazıçılarının kütləvi çapı mənim o səfərimdən sonra baş tutdu.

–*O vaxt 50 cildlikdəki tərcümələrin keyfi-yətindən razı idiniz?*

–Çoxundan bəli. Mən əvvəla məsələ qoy-muşdum ki, əsərlərin çoxu yenidən dərc olun-sun. Lakin imkan vermədilər, çünki böyük xərc tələb edirdi.

Mən yazıçılığı vəzifənin badına vermişəm

–*Siz dövlət müşaviri də olmusunuz, daha sonra Dövlət Komitəsinin sədri...*

–"Gənclik" nəşriyyatındakı fəaliyyətimdən sonra mən 14 il respublikamızın Milli siyasət məsələləri üzrə dövlət müşaviri oldum, altı il də Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sə-dri olmuşam. Daha sonra da Qırğızıstanda səfir... Ancaq onlardan da danışsaq, söhbət uzanar.

–*Mən başqa şey soruşmaq istəyirəm. Daim vəzifələrdə olmusunuz. Biri var məmur-yazıçı, yəni vəzifəyə gələndən sonra yazanlar, biri də var yazıçı-məmur. Siz əvvəl yazmısınız, sonra mə-mur olmusunuz.*

–Elədir. Razıyam. Əvvəl də yazıçı idim, indi də yazıçıyam. Amma mən məmur-yazıçıları qə-bul etmirəm.

–*Sizə elə gəlmir ki, bu vəzifələr olmasaydı daha çox yazardınız?*

–Bir məsələni vurğulayım ki, mən məmurlu-ğu, dövlət işini yazıçılığımə görə ixtisar etməmi-şəm. Yeni yazıçılığımdan dövlət işi üçün istifadə etməmişəm. Dövlət işini ilk gəncliyimdə - teatr-dan başlayaraq həmişə bütün parametrlər üzrə yerinə yetirməyə çalışmışam.

–*Yazıçılığı vəzifənin badına vermişiniz, ya tərsinə?*

–Mən yazıçılığı vəzifənin badına vermişəm. Mənim həyatım da belə alınıb. Dövlət sənə iş tapşırırsa, onu görmək lazımdır. Əgər bu işi gör-məyə həvəsini, qüdrətin çatmırsa, get yazıçılığı-nı et. Özü də son dərəcə vicdanla bu işlə məş-ğul olmuşam.

Müsaibədən sonra Hidayət müəllim mənim üçün söz verdiyi kitabı imzalayır.

– Vaxtınız olacaq bunu oxuyasınız?
Bir gözüm 700 səhifəlik (kitabı alandan son-ra səhifə sayına baxıb yanılmadığımı gördüm) kitabda, əminliklə deyirəm.

–*Əlbəttə.*

–Bəxtiyar Vahabzadə Prezident Aparatına yalnız Ulu Öndər və mənim yanımə gələrdi. Ulu Öndərin yanına gələndə də əvvəl mənim yanıma gələrdi, Prezidentin qəbulundan çıxan-dan sonra yenə mənim yanıma gələrdi. Bir də-fə qalın bir kitab gətirmişdi. Kitabı verəndə dedi avtoqrafi oxu. Dedim: "Bəxtiyar müəllim, mən sizin avtoqrafinızı yox e, bütün kitablarınızı oxu-yuram". Və kitabı açdım. Gördüm yazıb: "Hida-yət, sənin bu kitabı oxumağa vaxtın olacaq?"

Doğrudan da stolumun üstü daim sənəd-sü-nədlə dolu olurdu, üstəlik telefonların zəngləri, görüşlər...

–*Vaxtınız oldu?*

–Oldu. ■